

Balys Gajauskas

*Pogrindinės pasipriešinimo okupacijai grupės įkūrėjas ir vadovas, kaupęs, dauginęs ir platinęs ginkluoto pasipriešinimo dokumentus, politikaliųjų sąrašus, už savo veiklą ir įsitikinimus iškalėjęs 35 metus ypatingo režimo lageriuose.
Kovo 11-osios akto signataras.*

Gimė 1926 02 24 Vilkaviškio apskr., Gražiškių valsčiuje, Vygrelių k., valstiečių šeimoje. Ankstyvoje vaikystėje netekęs tėvo, su motina persikėlė gyventi į Kauną. Besimokydamas Kauno suaugusių gimnazijoje dirbo elektromonteriu Statybos bare, nuo 1947 m. – elektromonteriu „Dailės“ kombinate, Kauno m. Vykdomajame komitete ir kitur.

1945 metų pradžioje suaugusių gimnazijoje Gajauskas su draugais įkūrė pagrindinę grupę, kurios tikslas buvo leisti pagrindinį laikraštį, atsišaukimais ir kitais būdais pažymėti sovietinės valdžios draudžiamas minėti šventes ir istorines datas, palaikyti ryšius su Tauro apygardos partizanais. Tam reikalui jie nelegaliai įsigijo šapirografą, rašomąją mašinėlę. Tačiau, 1947 vasario 16-osios proga išplatinus atsišaukimus, grupė buvo išaiškinta. B. G. pavyko išvengti arešto. Jis slapstėsi Šiauliuose, Klaipėdoje, bet veiklos nenutraukė: 1948 vasario ir balandžio mėn. pogrindyje atspausdino didelį kiekį atsišaukimų, kurių dalį pats išklįjavo ir išmėtė Klaipėdos gatvėse. 1948 m. gegužės 3 d. Šiauliuose sulaikymo metu šovė į persekiotojus, nušovė milicininką ir sužeidė karininką, bet pabėgti nepasisekė ir tą pačią dieną buvo sugautas.

Karo tribunolo Vilniuje nuteistas 1948 09 18 pagal RSFSR BK 58–1a, 58–8, 58–10 1d. ir 58–11 str. 25 metams ypatingojo režimo lagerio. 1949–1956 m. kalintas Balchaše ir Dzeskazgane, 1956–1973 m. Mordovijoje. Atbuvęs visą skirtą bausmę, 1973 m. buvo iš lagerio paleistas be teisės gyventi Lietuvoje. Nepaisydamas draudimo, grįžo į tėvynę pas vienišą sergančią motiną.

Nepaisydamas nuolatinio KGB dėmesio (1974 12 23 krata bute ir sulaikymas trims paroms, 1977 02 07 krata), surinko ir padaugino fotografavimo būdu itin vertingus istorijai Lietuvos pokario ginkluoto pasipriešinimo organizacijų archyvinius dokumentus – Laisvės kovų sąjūdžio (LLKS), Lietuvos laisvės armijos ir „Vanagų“ organizacijos statutus, instrukcijas, įsakymus, jų leistus pagrindinius leidinius, memorandumus SNO ir Vakarų valstybėms. Kaupė duomenis apie lietuvius, kalinamus SSRS lageriuose už politinius straipsnius, sudarytą jų sąrašą S. Kovaliovo ir A. Ginzburgo (1977 01 04 pas jį darytos kratos metu rasti B. Gajausko ranka rašyti sąrašai) pagalba paskelbė „Einamųjų įvykių kronika“, vėliau jie buvo spausdinami užsienyje leidžiamuose lietuviškuose laikraščiuose „Dirva“, „Europos lietuvis“, „Mūsų Lietuva“.

Vėl suimtas 1977 04 22. Kratos metu rasti A. Solženycino „Gulago archipelago“ 1 dalies vertimo į lietuvių kalbą juodraščiai, užrašai apie Pečlago, Karlago ir kitų sovietinių lagerių personalą, materialinę politikaliųjų padėtį, įvairūs dokumentai ir tekstai apie žmogaus teisių pažeidimus Lietuvoje ir SSRS, knyga lenkų kalba „Bolševizmas“, pagrindiniai leidiniai „Dievas ir tėvynė“, „Teisių gynimo SSRS kronika“, jo motinos dienoraštis ir kt.

Gajauską buvo sutikęs ginti advokatas iš Belgijos Vinsentas van der Bošas, tačiau negavo leidimo atvykti į Lietuvą. Valdžios skirtas Gajausko gynybai advokatas teisme pareiškė, kad kaltinimas pagal LSSR BK 68 str. teismo procese neįrodytas ir siūlė kaltinimą perkvalifikuoti į 189 str., valstybės kaltintojas siūlė 7 m griežto režimo lagerio ir 5 m. tremties, tačiau teismas skyrė 10 m. ypatingojo režimo lagerio ir 5 m. tremties.

1978–1980 m. kalinamas Mordovijoje, 1980–1987 m. Permės sr. Kučino ypatinguosiuose lageriuose. Kalėdamas lageriuose rašė publicistinius straipsnius, kuriuos perduodavo žmonai per pasimatymus. Jie buvo spausdinami užsienio spaudoje. Dalyvavo politinių kalinių akcijose, paremdamas kitų tautų likimo draugų pasipriešinimą kalinimo

administratorių savivalei. Savo bekompromise laikysena, solidarumo akcijomis B. G. tapo pasipriešinimo sovietinei represinei sistemai simboliu.

1979 JAV Kongreso Europos saugumo ir bendradarbiavimo komisija kartu su kitais disidentais pasiūlė kandidatūrai Nobelio taikos premijai. 1981 m. apdovanotas Tarptautine taikos ir laisvės premija Hiustone.

1987 iš lagerio išleistas į tremtį Čiumikano m. Chabarovsko krašte.

Kintant politinei situacijai SSRS, aktyvūs Lietuvos disidentų reikalavimai paleisti politinius kalinius, P. Cidziko ir kitų bado akcijos privertė sovietų valdžią išlaisvinti „itin pavojingą valstybinį nusikaltėlių-recidyvistą“ B. Gajauską.

Grįžęs į Lietuvą 1988 lapkričio mėn. taip pačiais metais išvyko į JAV, bet netrukus sugrįžo ir įsijungė į aktyvią politinę veiklą: tampa Lietuvos Helsinkio grupės nariu, išrenkamas Politinių kalinių ir tremtinių sąjungos prezidentu (1989–1997), 1990 tampa LSSR Aukščiausiosios Tarybos deputatu ir pasirašo Lietuvos nepriklausomybės atstatymo aktą. Nuo 1991 rugsėjo mėn. vadovauja Komisijai KGB veiklai Lietuvoje tirti, 1992–1996 Seimo deputatas, 1991–1992 m. Lietuvos saugumo departamento direktorius. Vėliau išrenkamas Tarptautinės represuotųjų asmenų sąjungos prezidiumo nariu. Priklauso leidinio „Laisvės kovų archyvas“ redakcinei kolegijai.

B. Gajauskas apdovanotas Lietuvos Respublikos Prezidento dekretais: 2000 m. liepos 1 d. – Lietuvos nepriklausomybės medaliu, 2005 m. birželio 22 d. – Vyčio Kryžiaus ordinu, Komandoro didžiuoju kryžiumi.

Autorius: Birutė Burauskaitė

Šaltiniai:

1. *Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronika*, t. 2, Nr. 15, p. 360, t. 6, Nr. 46, p. 356, t. 7, Nr. 54, p. 274.
2. *Aušra*, t. 1, Nr. 1 (40), p. 18, 23, t. 2, Nr. 7 (47), p. 40, Nr. 8 (48), p. 109, 116-118, Nr. 9 (49), p.161-162, Nr. 10 (50), t.180-182, 191-194, t. 3, Nr. 11 (51), p. 12-27, 30-32, Nr. 12 (52), p. 68-70, t. 4, Nr. 16 (56), p. 27-30.
3. LYA, f. K-1, ap. 58, b. 22448/3, t.1; b. 47726/3, t. 1, 7; kalinio asmens byla, l. 83-3 - 83-5.

Bibliografija:

1. B. Gajauskas, „Kančios dėl tėvynės prasmė“, *Pasaulio lietuvis*, Chicago, 1989. Nr. 4.
2. B. Gajauskas, *Vestuvės Gulage*, Vilnius. 1990.